

ТЕМА: РОЗВИТОК ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ. СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ГЕОСТРАТЕГІЯ

Питання для вивчення

1. Історія геополітичного мислення в Україні з часів Київської Русі до к. XIX – поч. XX ст.
2. Геополітична думка в Україні XX ст.
3. Геополітична думка в Україні у міжвоєнний період.
4. Україна в контексті сучасних геополітичних реалій. Геополітичні інтереси України і сучасна українська геостратегія.

✍ Основні терміни і поняття

Українське геополітичне мислення, Кирило-Мефодіївське братство, слов'янська федерація, Балто-Чорноморська консолідація, Чорноморсько-Адріатичне об'єднання, «науковий націоналізм» С. Рудницького, «Чорноморська доктрина» Ю. Липи

Методичні рекомендації

Доводиться констатувати вкрай обмежену можливість ознайомлення як з першоджерелами щодо геополітичної думки в Україні, так і з узагальнюючими дослідженнями цієї проблеми в роботах теоретиків вітчизняної геополітики. Тому у рекомендаціях надано стислий огляд деяких концепцій представників українського геополітичного наробку (детальніше див.: Дністрянський М.С. Геополітика)

✎ При опрацюванні **першого питання** слід, зосередитися на проблемі розвитку геополітичної думки в Україні. Передусім слід наголосити на тому, формуванню українського геополітичного мислення, яке пройшло доволі складну еволюцію, в нові часи не сприяла тривала відсутність державності, обмежуючи розроблення саме прикладних підходів до державної геополітики. Проте різнобічний характер і у концептуальному, і у прикладних аспектах мала українська геополітика боротьби за державність, засвідчуючи і загалом роль національно-визвольних рухів у геополітичному світоустрої. З огляду на складні державно-політичні реалії українська геополітична інформація, у т. ч. й безпосередньо політико-географічні знання про Україну, аж до початку XX ст. мали переважно фрагментарний характер, органічно поєднуючись з іншою країнознавчою інформацією. Тобто до початку XX ст. не можна вести мову про розвиток геополітики і навіть політичної географії як цілісного наукового аналізу, а лише про формування й розвиток геополітичного мислення та

геополітичних ідей. Водночас у першій половині XIX ст. вже появилися перші українські державно-політичні програми, які включали й обґрунтовані геополітичні принципи.

Студентам важливо звернути увагу на перші універсальні вітчизняні джерела країнознавчої інформації, зокрема й територіально-політичної, а саме літописи періоду Київської Русі й Галицько-Волинської держави, де відображено погляди про *єдність Русі та її місце в тодішньому політичному світі*. З втратою руської (давньоукраїнської) державності усвідомлення її цілісності і політичної значущості впродовж XV найбільше зберігалось насамперед у церковно-освітніх колах. Важливо, що розуміння самотності русько-українських земель та пам'ять про їхнє державно-політичне минуле проявлялося і в тодішній іноземній літературі, картографічних виданнях, описах мандрівників.

Пізніше утвердження геополітичної суб'єктності України та її відповідне сприйняття в європейських колах пов'язане з формуванням козацьких військово-державних утворень. У цьому процесі особливо важливим є період визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького (середина XVII ст.), коли формувалися не лише нова українська державність, але й новий геополітичний світогляд і нові українські державно-геополітичні підходи. У свідомості широких політичних кіл України після кількох століть недержавного життя повніше відновлюється образ України-Русі як етнополітичної цілісності, як територіально-політичної одиниці, формується об'єктивне розуміння меж української етнічної території, генетична єдність з попередніми русько-українськими державними утвореннями. Студентам необхідно підтвердити цю думку висловлюваннями, наприклад, Б. Хмельницького або П. Дорошенка, про межі української етнічної території та відновлення української державності.

Нове геополітичне мислення позначилось і в діяльності гетьманських урядів на міжнародній арені, зокрема, у спробах створення широких міждержавних коаліцій, і у важливих політичних документах того часу, наприклад, «Договорі поміж цісарем турецьким і Військом Запорізьким з народом Руським...», статтях Б. Хмельницького, Гадяцькому трактаті, де вже досить чітко виписано новий статус України як автономного князівства Руського в Речі Посполитій трьох народів – польського, литовського, руського. Ще більш чітким стало сприйняття козацької України як окремої територіально-політичної одиниці на міжнародній арені, у картографічних матеріалах та описах французького інженера Г. Боплана (1600–1673). Важливим моментом у формуванні української політико-правової думки стала конституція гетьмана Пилипа Орлика (1672–1742), відобразивши основні демократичні принципи політичної організації незалежної козацької України.

Особливої уваги у вивченні питання еволюції геополітичної думки в Україні заслуговує XIX ст. На початку XIX ст., коли етнічно українські землі були поділені двома імперіями – Російською й Австрійською, з'явилися нові тенденції у формуванні політичної ідеології, а також і геополітичного мислення. Основним чинником формування нового українського геополітичного мислення стало етнополітичне піднесення, що проявлялось у культурній роботі та соціально-політичному вільнодумстві. Етапним і якісно новим явищем як у культурно-політичних процесах, так і у розширенні обріїв етнополітичної думки стала ідеологія Кирило-Мефодіївського братства (виникло наприкінці 1845 – початку 1846 рр.). У цьому контексті окремої уваги заслуговує твір одного з «кирило-мефодіївців», *Г. Андрузького*, «Начерки Конституції Республіки», в якому окреслено *політичний лад і територіальну політико-адміністративну структуру слов'янської федерації*, яка включала б 7 автономних штатів: 1) Україна з Чорномор'ям, Галичиною і Кримом; 2) Польща з Познанню, Литвою і Жмуддю; 3) Бессарабія з Молдавією і Валахією; 4) Остзея; 5) Сербія; 6) Болгарія; 7) Дон. Отже, одним зі штатів проєктовано Україну в єдності різних історичних регіонів, незважаючи на те, що на той час вони перебували в складі двох держав.

Надалі студентам варто дослідити геополітичну спадщину М. Драгоманова (1841–1895), значення якого у розвитку геополітичної думки в Україні складно переоцінити, адже саме *він сформував цілісну систему територіально-політичних та етнополітичних положень, які стали міжнародно визнані*. Отже, студентам варто звернути увагу на такі твори М. Драгоманова, як «Историческая Польша и великорусская демократия» (1883), «Проект основ статуту українського товариства «вільна спілка» (1884), «Чудацькі думки про українську національну справу» (1891), «Листи на Наддніпрянську Україну» (1893). Основні його політичні погляди найповніше відображені у «Проекті основ статуту українського товариства «Вільна Спілка» (1884). Слід наголосити на тому, що М. Драгоманову належить першість і у розумінні деяких інших українських геополітичних проблем, зокрема, значення геополітичного положення та взаємин з сусідами. В цьому контексті він попереджав українську громадськість, що польський національно-політичний рух у проєктах незалежності зорієнтований не на ареал розселення польського народу, а на відновлення польської держави в кордонах до 1772 року. Так само експансіоністський характер мали й ідеї російських т. зв. революційно-демократичних сил та німецькі проєкти натиску на схід. М. Драгоманов усвідомлював також велике значення *освоєння українцями Причорномор'я, необхідного для зміцнення українських геополітичних позицій у цьому регіоні*, адже «...без північних берегів Чорного моря Україна неможлива як культурний край». Позитивні геополітичні наслідки мала і його практична громадсько-політична діяльність, спрямована на зближення

двох гілок українського народу (західної і центрально-східної), що ще раз засвідчує особливе політико-географічне значення й особистості вченого, і його творчості.

У підсумку відповіді на перше питання семінару студентам необхідно визначити, які світоглядні напрями формувалися в руслі вітчизняного геополітичного мислення, які традиції були закладені упродовж тривалого еволюційного шляху української геополітики, які фундаментальні принципи були теоретично оформлені саме на початок ХХ ст., коли

☞ Надалі, працюючи над **другим питанням**, студентам слід зупинитись на вивченні творчості таких політичних діячів та науковців, що зіграли основоположну роль у формуванні геополітичної свідомості українського народу, як М. Міхновський (у праці «Самостійна Україна» (1900) вперше проголосив ідею державної незалежності України на всій етнічній території «від Карпат аж по Кавказ»), Г. Величко (автор першої карти розселення українців «Народописна карта українсько-руського народу», 1896), С. Томашівський (автор ґрунтовної етнічної карти Підкарпатської Русі «Етнографічна карта Угорської Русі», 1910) та низки інших.

Утім більш вивчення детального вивчення вимагають геополітичні ідеї М. Грушевського (1866–1934) та С. Рудницького (1877–1937). Формування їх геополітичного доробку зумовила Перша світова війна, посилення національно-політичних рухів, підірвав основ центрально- і східно-європейських імперій, передбачаючи великі територіально-політичні зміни. Ці процеси спричинили нове геостратегічне мислення щодо майбутнього України.

Політичне самовизначення українського народу *М. Грушевський* розглядав як логічний наслідок його самоствердження й необхідну передумову дальшого розвитку. Варто засвоїти, що державно-політичні перспективи своєї країни він вбачав *не у повній державній самостійності, а у федералізації Росії, автономною складовою якої і мала стати Україна* («Вільна Україна», «Якої ми хочемо автономії й федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть» та ін.), впевнено наголошуючи (до 1918 року) на недоцільності повної державної незалежності. Таку політичну позицію визначало багато чинників. Зокрема, і впливи «громадівської ідеології» та М. Драгоманова, й ілюзії щодо перемоги революційної демократії, й домінування лівих політичних настроїв у тодішньому українському громадянстві. Більше того, свої федералістські погляди, значною мірою ілюзорні, враховуючи російські політичні реалії й традиції, Грушевський поширював і на перспективи геополітичного устрою Європи, прогножуючи *перебудову Європи у Європейську федерацію*. І в такій федерації вчений вбачав одним із суб'єктів Україну. Водночас реалістичними були наполягання М. Грушевського на тому, щоб *автономія України обов'язково мала національно-територіальний характер* і особливо на тому, щоб уся

Росія була організована за федеративним принципом. Територію автономної України М. Грушевський виділяв за етнічним принципом, тобто враховуючи межі суцільного ареалу розселення українського народу. Після захоплення більшовиками Києва у січні 1917 року і жорстокого більшовицького терору М. Грушевський з розумінням поставився до ідеї повної державної незалежності України. Однак, попри багатство конструктивних геополітичних ідей, практичні дії М. Грушевського як керівника Української Центральної Ради у творенні незалежної України не були адекватними тодішнім потужним зовнішньо- і внутрішньогеполітичним викликам, що завершилось трагічно як для тодішньої української держави, так і для М. Грушевського особисто.

Детально вивчаючи геополітичну концепцію *С. Рудницького* слід передусім зауважити, що він обґрунтував *струнку систему поглядів щодо геополітичного світоустрою і місця у ньому України*, що й стало вершиною українського політико-географічного і геополітичного аналізу в ХХ ст. З огляду на необхідність широкого ознайомлення світової громадськості з «українською справою» напередодні формування нової політичної карти Центрально-Східної Європи, С. Рудницький видав у 1916 р. у Відні німецькою мовою працю «Україна з політико-географічного становища», в якій *довів неминучість незалежності України* з урахуванням усієї сукупності історичних і етнополітичних чинників. Подібне завдання поставив учений і в праці під дещо публіцистичною назвою «Чому ми хочемо самостійної України» (1916). Методологія геополітичного аналізу С. Рудницького лише частково формувалася під впливом німецької ратцелівської політичної географії, відзначаючись у деяких аспектах гіперболізованим трактуванням впливу природного середовища та антропологічного чинника на націогенетичні процеси (звідси, зокрема, намагання обґрунтувати самобутність України природно-географічними чинниками), однак все ж український вчений уникнув «біологізації» державно-політичного життя, характерного для тодішньої німецької політичної географії і геополітики, обґрунтувавши власну політико-географічну концепцію.

Передусім через усі політико-географічні праці С. Рудницького проходить ідея *пріоритетності національного принципу при формуванні держав нової Європи*, якої не сприймало багато європейських геополітиків і політиків: «Саме національна держава є метою, до якої прагне історичний розвиток ХХ століття». Аналізуючи геоетнополітичну ситуацію, що склалася в Центрально-Східній Європі в роки Першої світової війни, він робить важливий висновок, що лише утворення української держави в етнографічних кордонах є єдиним засобом запобігання заколотам у південно-східній Європі, що важливо для світової політики. У плані пошуку перспектив майбутнього міжнародно-політичного устрою Центрально-Східної Європи С. Рудницький обґрунтовує ідею Балтійсько-Понтійської

федерації, насамперед як противаги російській експансії і рівноваги щодо великих держав Західної Європи.

Моделюючи географію майбутніх центрів світової сили, автор застерігає західний світ щодо *недопустимості включення України до складу Російської імперії, яке б могло багатократно посилити російські експансіоністські амбіції* і стало б передумовою анексії Росією країн Центральної Європи. На жаль, ці передбачення, які швидко збулися, залишилися поза увагою західних політиків. Розуміючи велике значення національної території в геополітичних співвідношеннях, С. Рудницький в «Огляді національної території України» (1923) констатує, що українські політики в ході національної революції 1917–1920 років не зуміли оцінити і використати великі розміри української етнічної території, легко поступаючись на користь суміжних держав цілими регіонами.

В контексті вивчення концепції С. Рудницького доцільно зосередитись і на його ідеї *наукового націоналізму*. Вчений вважає, що політика має спиратися на науковий, у т. ч. географічний, світогляд. На ґрунтовне знання особливостей народу, його території, історично-політичних традицій. Заперечення природної суті людини, народу веде до появи т. зв. «універсалізмів», *тобто загальних космополітичних теорій різного спрямування*, до яких С. Рудницький відносить соціал-комуністичний, капіталістичний, аристократичний «універсалізми», що визнають лише пріоритет світового та нехтують національним. Захоплення українськими політиками різними «універсалізмами», незнання і нерозуміння українських історико-політичних процесів вело до *поразки національно-визвольного руху, адже дотеперішня наша політика – це «...продукт культур чужих народів»*.

Україна, розвиваючись на межі трьох світів (західноєвропейського, православно-візантійського, кочового азійського), зуміла витворити і зберегти своєрідну унікальність, а *тому українські історико-політичні особливості не слід «натягати» на чужі аналогії*, інколи навіть дуже екзотичного походження. Ці пропозиції та ідеї, що свого часу не були враховані, і зараз залишаються актуальними. Коли у 20-х роках ХХ ст. стало зрозумілим, що не вдасться реалізувати ідею великої соборної України, а на якийсь час з'явилася ілюзія створення галицької державності, С. Рудницький написав низку статей, у яких обґрунтував її політико-географічні основи, розглядаючи *галицьку державність як проміжний етап і важливий плацдарм до створення держави на всій українській етнічній території*. Прикладом аналізу конкретної внутрішньо-геополітичної проблеми є праця С. Рудницького «Про давні і нові столиці України» (1922). Характеризуючи розміщення історичних столиць України, С. Рудницький враховує сукупність усіх чинників (військових, політичних, економічних, територіальних), розкриває недоліки столичного географічного положення Києва, політичну заангажованість вибору

Харкова як столиці, обґрунтовує доцільність (на деякий час) столичного статусу для Катеринослава як столиці соборної України і Станіслава як столиці (можливої) Галицької української держави, враховуючи їхнє центральне розміщення й транспортно-географічне положення.

У підсумку аналізу геополітичних поглядів С.Рудницького студентам варто усвідомлювати, що не всі його ідеї є актуальними в наш час, як з огляду на динамізм суспільного розвитку, так з огляду на відчутний природно-географічний детермінізм сповідуваної ним антропогеографічної парадигми. Це стосується також гіперболізації значення антропологічних елементів в етно- і націогенезі. Але його концепція етногеографічних засад державності і формування держав на основі національного принципу має фундаментальне значення і в сучасних умовах.

☛Третє питання стосується проблеми українське геополітичне мислення міжвоєнного періоду. Студентам насамперед слід звернутися до вивчення оригінальних ідей представника ще «старої української інтелігенції» історика й економіко-географа А. Синявського про перспективи руху «Пан-Європа»; геоекономічне і геополітичне значення мали праці В. Доброгаєва і М. Волобуєва, котрі наголошували на необхідності цілісного розвитку економіки України як окремої складової світового господарства, розкривали негативні наслідки економічного визиску союзним центром її господарства. Великий геокультурний та певною мірою геополітичний резонанс мали заклики відомого письменника і публіциста М. Хвильового щодо пошуку власного шляху розвитку через переорієнтацію української літератури на «психологічну Європу» («Дайош Європу»), подолання залежності від російської культури («Геть від Москви»). В іншому памфлеті, «Україна чи Малоросія», який при житті письменника так і не був опублікований, М. Хвильовий виступає проти лицемірних закликів «будувати на Україні російську культуру», і через пропаганду культурної окремішності України безпосередньо підводить до ідеї державної незалежності. Отже, завдання студентів більш детально ознайомитися з геополітичними ідеями вищезазначених діячів.

Ретельного дослідження заслуговує наукова діяльність В. Липинського (1882–1931). Саме на міжвоєнний період припадає і формування основ його соціологічної теорії, в якій значну роль відведено нації як єдності громадянства, що формується на основі «територіального патріотизму», спільності інтересів і незалежно від етнічного та соціального походження. Студентам необхідно наголосити на тому, що, розуміючи внутрішні геополітичні проблеми українського суспільства, спричинені спрощенням його соціальної структури, В. Липинський активно ратував за те, щоб «повернути органічну структуру українській нації» та усунути соціальний антагонізм всередині неї. Враховуючи складність ситуації, в якій опинилися державницькі сили, в українській політичній публіцистиці продовжилася дискусія щодо пошуку

природних союзників України в її державно-політичному утвердженні. В цьому напрямі, як своєрідну антитезу ідеї С. Рудницького про перспективність Балто-Чорноморської політичної консолідації, було висунуто ідею *Чорноморсько-Адріатичного об'єднання*, яке включало б Україну, Чехословаччину та балканські слов'янські країни і ґрунтувалося б на культурно-ментальній та історично-генетичній близькості. Прихильниками цієї ідеї, попри розбіжність багатьох інших геополітичних поглядів, були історик С. Томахівський (1875–1930) та правник й громадсько-політичний діяч С. Шелухин (1864–1938). Студентам варто надати свої міркування щодо цих геополітичних моделей за активною участю України.

Обов'язково слід зауважити, що найбільший резонанс в обґрунтуванні геополітичних орієнтацій, у т. ч. й у розробленні цілісних доктрин, у міжвоєнний період мали праці *Ю. Липи* (1900–1944). В оригінальних дослідженнях «Українська раса» (1937), «Призначення України» (1938) Ю. Липа зробив *всебічний історично-генетичний і просторовий аналіз української ідентичності* (раса в його розумінні – ментальна, духовна цілісність і самобутність). Розкриваючи стан українства з огляду на його політичну й етнічну історію, характер, ідеологію, Ю. Липа акцентує увагу на тих засадах, які могли б посилити його енергію, збільшити «відпорну» силу і безпеку українства щодо чужих політичних, культурних та ідеологічних впливів і загалом – його творчий потенціал. Це насамперед етнокультурна («расова» у його термінології) і релігійна солідарність, національна воля, критичне ставлення до чужих доктрин і цінностей, *розумні геополітичні орієнтири, в основі яких природна вісь Північ–Південь*. З цього приводу студенти мають прокоментувати наступні твердження Ю. Липи: «Визначення напрямної на схід чи захід – це передусім нищення власного характеру, духовності, що прийшла з півдня. Духовності, що зросла над південними морями й вододілами і розпросторилась, як кров по жилах, ідучи вгору Дніпром, Дністром, Дунаєм, Богом і Доном, несучи до найглухіших закутків українських земель подих півдня».

Дальшим обґрунтуванням цих ідей стала праця «*Чорноморська доктрина*» (Варшава, 1940). На думку автора, країни Чорноморського басейну мають спільні інтереси, а сам регіон, ураховуючи інтегруючу економічно-комунікаційну роль моря, творить певну цілісність і має величезні потенційні можливості. І саме сильна і незалежна *Україна, історія якої нерозривно пов'язана з Чорномор'ям, покликана консолідувати цей регіон, ставши його лідером*, і разом з іншими країнами регіону створити сильну політичну одиницю. Такий погляд, ураховуючи етнокультурну різноманітність та геополітичну різновекторність країн причорноморського регіону, був тоді значною мірою ілюзорним, утім ідеї Чорноморського Союзу знову набули своєї надзвичайної актуальності у

світлі карколомних геополітичних зрушень на євразійському континенті, свідками яких наразі ми є. В іншій геополітичній праці, «Розподіл Росії» (1941), Ю. Липа *передбачив не лише розпад СРСР, самостійність України й інших національних країв, але й формування в Росії обласних відцентрових настроїв*. Лейтмотивом усієї праці є заклик до готовності українства організаційно оформити свою державність: «Єсть закономірність потужня і величня, що змушує Північ і Південь піти власними дорогами».

Отже, підсумовуючи аналіз геополітичної концепції Ю. Липи, попри деяку гіперболізацію окремих історико-культурних моментів, у т. ч. й значення антропологічних особливостей в етногенетичних і соціально-політичних процесах, а також помітну міфологізацію давньої історії України, слід констатувати надзвичайну важливість і сучасність ідей відомого вітчизняного геополітика. Адже геополітичні концепції Ю. Липи – це моделі активного включення України в світові відносини, які зорієнтовували українство *не на пристосування до наявних, а на творення нових територіально-політичних реалій, утвердження України як суб'єкта світових міжнародних відносин*.

Таким чином, формулюючи загальний висновок щодо аналізу еволюції української геополітики, студенти мають засвоїти, що зародження і становлення української геополітичної думки впродовж відбувалось у вкрай складних та суперечливих умовах, тим не менш саме українські геополітичні ідеї, яким не притаманний експансіонізм, агресивна налаштованість щодо інших країн й народів, мають низку переваг і в розумінні геополітичних проблем, насамперед територіально-етнополітичних (геоетнополітичних), а тому можуть стати одними з визначальних принципів і в методології об'єктивного геополітичного аналізу, й у конструктивній практичній геополітиці зрівноваження сучасних етнополітичних процесів.

☞ **Четверте питання** є логічним продовженням вивчення теоретичних підвалин вітчизняної геополітики і стосується вже її прикладного аспекту, тобто геостратегії.

Україна, як молода суверенна держава, на сучасному етапі свого розвитку в умовах повномасштабної військової агресії з боку росії прагне віднайти свою геополітичну ідентичність, усвідомити себе в глобальному цивілізаційному контексті, визначитися з власними пріоритетами, національними інтересами, виробити стратегію й тактику їх реалізації. Поява незалежної української держави у 90-х роках ХХ ст., за загальним визнанням, суттєво змінила геополітичну систему координат в Європі та в євразійському регіоні. Дослідження наукового доробку щодо визначення перспектив геополітичного розвитку України свідчить про актуалізацію цієї проблематики серед спеціалістів, однак, на сучасному етапі виявляється дефіцит якісних ґрунтовних досліджень українських експертів (хоча в кількісному плані нібито існують численні публікації), що істотно

ускладнює відпрацювання вітчизняних геополітичних стратегій на практиці.

Стратегічні геополітичні інтереси кожної держави так чи інакше визначаються потребами збереження її суверенітету, територіальної цілісності, непорушності державних кордонів, поступального соціально-економічного й політичного розвитку. Пріоритетність цих геополітичних інтересів для України додатково зумовлена низкою чинників, насамперед: а) тривалою війною проти нашої держави з боку РФ; б) тимчасовою окупацією низки регіонів України росією; в) незавершеністю процесів формування її політичної системи та збереження історично-територіальних бар'єрів; г) наявністю глибокої демографічної кризи, як по причині війни, так і внаслідок негативних тенденцій розвитку економіки та деяких регіональних диспропорцій соціально-економічної освоєності території; д) недостатньою соціально-культурною зв'язаністю регіонів. Об'єктивні труднощі внутрішньогеополітичної консолідації України поглиблюються системою неоптимальних співвідношень із зовнішньополітичним середовищем, деструктивним зовнішнім втручанням у політичне життя України та неадекватною діяльністю політичних сил у самій державі, внаслідок чого Україна з початку XXI ст. переживає гостру політичну кризу. В таких умовах більш рельєфно проявляються загрозливі моменти функціонування складових політичної системи. Наприклад, щодо непорушності державної території і кордонів серйозною загрозою ще з поч. XXI ст. було зростання обсягів нелегальної міграції та контрабанди, перманентне висування територіальних претензій з боку окремих політичних сил сусідніх держав, зокрема Росії, надання громадянам України громадянства інших держав. Протидії цим викликам не сприяє незавершеність процесів міжнародно-правового розмежування території України з сусідніми державами, неврегульованість режиму кордону, ускладнення економічної ситуації в прикордонні. Водночас саме війна Росії проти нашої країни є наразі найбільшою загрозою для суверенітету України.

Студентам передусім варто звернути увагу на пошук Україною моделі власної геополітичної суб'єктності, починаючи саме з поч. 90-х років XX ст. Доцільно проаналізувати геополітичне становище нашої держави на момент здобуття нею незалежності, тобто визначити ті ресурсні можливості, якими вона володіла на «старті» здобуття державної суверенності. У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, які перспективи геополітичного статусу мала Україна після припинення існування СРСР. Адже вже тоді спостерігалася активізація інтересу більш розвинених країн в отриманні геополітичного контролю над Україною. Як вітчизняні автори, так і зарубіжні відзначали наприкінці XX ст., що Україна слабозвинена держава і слабка в можливостях здійснення власної зовнішньої політики, вона має брати активну участь у світовій політиці і

робити це у відповідності до власних можливостей, ресурсного потенціалу, та ґрунтуватися на питаннях захисту національних інтересів в усіх сферах. За висновками дослідників Україна потребує значних системних перебудов, суттєвого реформування економіки, адже саме економічна відсталість, відсутність волі політичних еліт та інші фактори надавали привід деяким державам взагалі не розглядати Україну як актора міжнародної політики, а подальша побудова зовнішньополітичної стратегії у відповідності до зовнішніх факторів зумовить занепад держави та підкорення її інтересів іншим, більш сильним акторам. Отже студентам варто навести аргументи щодо подібних тверджень.

Надалі необхідно визначити якісні характеристики сучасного світоустрою, з'ясувати, які існують прогнози щодо його змін. Крім того, студентам потрібно ознайомитись з ретроспективним аналізом тенденцій геополітичного розвитку України задля усвідомлення її реальних позицій у сучасній світовій архітектурі. Задля цього варто в загальних рисах дослідити, яким чином упродовж часів незалежності змінювалися геополітичні орієнтири нашої держави та охарактеризувати чинники, що впливали на трансформацію геополітичного мислення керівництва нашої держави. Також доцільно навести приклади позитивних геополітичних кроків нашої державної влади та помилкових й, навіть, хибних рішень. Особливо слід зосередитись на карколомних зрушеннях світоустрою з поч. 2000-х рр., втягненні в них України, починаючи з 2013 р., а потім анексія Криму Росією та підбурювання нею сепаратизму на сході нашої держави, утворення т. зв. лнр та днр, що призвело до реальної військової агресії – все це продемонструвало слабкість української геополітики та неготовність її адекватно реагувати на загрози, що руйнують зводять нашу державу до лімітрофного статусу.

Надалі, проаналізувавши стан сучасного становища України та її включення в систему геополітичних інтересів та концепцій таких вагомих геополітичних гравців як США, Росія та ЄС, студентам необхідно окреслити можливі сценарії розвитку на період упередження прогнозу як мінімум 10-15 років, визначаючи загрози та ризики, можливості та переваги кожного з них.

Для ефективною реалізації стратегії збереження «статус-кво», щоб не втратити своєї геополітичної суб'єктності у світі, Україна потребує системної геополітики (як єдність зусиль держави і сумарний вплив політичних сил), створення цілісної стратегії геополітичного розвитку, яка має включати цілу низку вимог. Завдання студентів – визначити ці вимоги. Адже усунення реальних загроз територіально-політичній цілісності і суверенності України та створення сприятливих внутрішньо- і зовнішньополітичних передумов її розвитку потребує ефективною практичною геополітики. Але успішно реалізувати усі її завдання зможуть лише ті владні структури і політичні сили, які зуміють подолати загальносуспільне

недовір'я до українського політикуму, шукатимуть порозуміння між регіонами на основі загальнонаціональних інтересів.

Таким чином, у підсумку відповіді на четверте питання та й загалом усього семінару студенти мають визначити геополітичний порядок денний для сучасної України, геополітичний код нашої держави та пріоритетні заходи щодо вирішення її ключових геостратегічних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко (Гринько) С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі / С. В. Андрущенко (Гринько). – Київ : Логос, 2005. – 288 с.
2. Бірюкова О. О. Геополітичний вимір етнонаціональних процесів в Україні [Електронний ресурс] : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Бірюкова Олена Олексіївна ; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 18 с. – Режим доступу : [URL :http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis)
3. Василенко С. Д. Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі [Електронний ресурс] : автореф. дис... д-ра політ.наук : 23.00.02 / Василенко Світлана Дмитрівна ; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – Київ, 2002. – 35 с. – Режим доступу : [URL :http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis)
4. Василенко С. Д. Європейський вибір України / С. Д. Василенко. – Одеса: Одес. нац. мор. Академія, 2003. – 212 с.
5. Василенко С. Геополітичні традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави / С. Василенко // Людина і політика. – 2002. – № 5. – С. 102–111.
6. Вовканич І. Формування зовнішньополітичної стратегії України в центральноєвропейському геополітичному просторі / І. Вовканич. // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Geopolityka/2009_1/PDF/Vovkanych.pdf.
7. Геоелекономіка та геополітика України : навч. посіб. / А. К. Шидловський, Г. Г. Півняк, М. В. Рогоза, С. І. Випанасенко. – Дніпропетровськ : НГУ, 2007. – 282 с.
8. Геополітика : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – Київ : МАУП, 2004. – 293 с.
9. Дністрянський М. С. Геополітика [Електронний ресурс] : навч. посіб. / М. С. Дністрянський ; МОНМС України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2011. – 436 с. – Режим доступу : [URL :](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Geopolityka/2011_1/PDF/Dnistrianskyi.pdf)

http://old.geography.lnu.edu.ua/Strukt/Biblio/alphavit/Ukr/Ukr_D/Dnistrans_kyi/geopolityka.pdf

10. Додонов Р. Чорноморські вектори у геополітичних концепціях України і Росії / Р. Додонов // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4. – С. 127–140.
11. Ігнат'єва Т. Геополітика України в категоріях і поняттях: минуле та сучасність : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. спец. «Політологія», «Історія України» / Т. Ігнат'єва. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. – 112 с.
12. Ідея Європи в суспільному дискурсі сучасної України: монографія / від. ред. Ігор Соляр, упоряд. Олег Муравський, Михайло Романюк; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. 312 с. <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?downloadid=719>
13. Ковалевська О. 100-річний ювілей нереалізованої ідеї: концепція "Балто-Чорноморського союзу" в працях Степана Рудницького і сучасні перспективи / О. Ковалевська // Регіональна історія України : Зб. наук. статей. – Вип. 12. – С. 329–345.
14. Кондратенко О. Геополітичний статус України: історіографія та методологічний дискурс. // Проблеми всесвітньої історії, 2020. №3.
15. Кондратенко О. Балто-Чорноморська співдружність: витоки та стратегічні можливості для України // Вісник Київського аціогального університету ім. Т.Г.Шевченка. 2020. №1. С.11-17. http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/mizhnarod_51_2020.pdf
16. Кондратенко О. Ю. Стратегія протистояння України геополітичним викликам та загрозам національній безпеці в умовах становлення нового світового порядку / О. Ю. Кондратенко // Міжнародні відносини. Серія: «Економічні науки». 2018. № 14. С. 140-145.
17. Мадіссон В. В. Сучасна українська геополітика : навч. посіб. для студентів гуманітар. спец. вищ. навч. закл. / В. В. Мадіссон, В. А. Шахов. – Київ : Либідь, 2003. – 174 с
18. Надобко О., Лепська Н. Сучасні проблеми та перспективи геополітичної безпеки України. // Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики С 89 в умовах багатопольярного світу [Електронний ресурс] : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/45d5c130f238f72bd31a477e5e1f3acc.pdf>

19. Надобко О. Становлення та розвиток концепції Інтермаріуму в геополітичних ідеях Польщі та України ХХ -ХХІ століття // Регіональні студії, 2022
<http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/30/28.pdf>
20. Надтока О.О. Балто-Чорноморський союз: історична ретроспектива і політична перспектива / О. О. Надтока // Наукові записки НаУКМА. К. : ВД "Києво-Могилянська академія", 2017. Т. 22, ч. 1. – С. 148-157.
21. Резнікова О. О. Україна та нові глобальні виклики [Електронний ресурс] / О. О. Резнікова // Незалежність України в глобалізованому світі: вектори ХХІ століття: зб. матеріалів міжнар. наук. конф. (Київ, 22 серп. 2011 р.): до 20-річчя незалежності України / упоряд. Я. А. Жаліло, С. О. Янішевський. – К. : НІСД, 2011. – С. 174-179. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/Files/Nezaleznl-0c2d4.pdf>
22. Стратегії розвитку України: теорія і практика [Електронний ресурс] / за ред. О. С. Власюка. – К. : НІСД, 2002. – 864 с.– Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/strateg2/index.htm>
23. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку : монографія Національного інституту стратегічних досліджень і Національного інституту українсько-російських відносин [Електронний ресурс]. – К.: НІСД, 1999. – 384 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/ogljad/index.htm>
24. Шмаленко Ю. І. Геополітичні концепції українських вчених на початку ХХ ст. / Ю. І. Шмаленко // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». Сер. Держава та армія. – 2007. – № 584. – С. 38-43.
25. Янків М. Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: політико-економічний та секторальний аналіз / М. Янків. – Львів : Світ, 2011. – 399 с.